

"MUST KASS"

25 AASTAT HILJEM

MATI KIIREND

Endised poliitvangid Artem Juskevits ja Kalju Mätik ning luuletaja Aleksei Semjonov 1980. a. Foto Mati Kiirendi arhiivist

Järgnevad leheküljed pärinevad ühest lähiajaloo põrandaaluse vastupanuliikumise programmdokumendist, mille ilmumine pidi nõukogude režiimile mõjuma pahaendelise Musta Kassina. Reedel 13. detsembril 1974 avastas KGB ÜROle suunatud memorandumist ajendatud operatsiooni tulemuse-na eneselegi üllatuseks ka teoksil oleva "Musta Kassi".

Nüüd, kakskümmend viis aastat hiljem Musta Kassi teemade juurde tagasi tulles pole need päriselt oma aktuaalsust kaotanud. Totalitaarne Nõukogude impeerium on lakanud küll olemast, aga aastate pikku süstemaatilisel kultiveeritud *homo soveticus* pole meist lõplikult kadunud, see *nõukogude* kleebib iga mõiste külge, mida me ka ei meenutaks.

Samas peab teismelisele kodanikule pikalt-laialt selgitama ja tõlkima sõnu ning mõisteid möödunud ajast: nõukogude tegelikkus, nõukogude kultuur, nõukogude režiim, režiimivastane jne. Ja kui oleme oma seletused lõpetanud, küsib too, nagu eelnevat juttu poleks olnudki: Mis režiim teil seal siis oli? Ja miks selle vastu pidi võitlema?

Et käsitleda Eesti Demokraatliku Liikumise teket ja programmdokumente, tuleb kõigepealt tutvustada ühte selle taga seisnud erakordset isikut **Artem Juskevitsit (2.02.1931–27.01.1982)**. Ta oli loodusõigusliku maailmavaate ning vaba-demokraatliku ideoloogia propageerija. Tal oli kuuekümnendate aastate lõpul ja seitsmekümnendate algul juhtiv roll nõukogude totalitarismivastase põrandaaluse vastupanuliikumise loomisel Eestis. Tema töötas välja nõukogudevastase võitluse strateegia ning taktika. Tema loodud on Eesti Demokraatlik Liikumine.

Artem Juskevits sündis 2. veebruaril 1931 Lääne-Ukrainas, Volõõnia oblastis, Lutski rajoonis, Ratnivi külas. Rahvuselt ukrainlane, käis Lutskis koolis, keskkooli lõpetas Kaasanis. Edasiõppimistahe sundis teda otsima sobivat kõrgkooli. Seda ei õnnestunud tal Lääne-Ukraina päritolu tõttu teha ei Ukrainas ega Leningradis. Tallinnas võeti ta ilma pikemata vastu Tallinna Polütehnilise Instituudi ehitusteaduskonda. 1953. aastal pidi ta abiellumise järel majanduslikel kaalutlustel õpingud katkestama. Aastatel 1953–55 oli ta mitmes soovhoosis peamehhaanik, 1955–58 vanem teaduslik töötaja ENSV TA Termofüüsika Instituudis, 1958–64 aga ohutustehnika insener Tallinna Ehituskeraamika Tehases, seejärel Eesti Projekti tehnikaosakonnas. Õppis 1958–64 Tallinna Ehitustehnikumi kaugõppeosakonnas, mille lõpetas autotranspordi erialal. 1964–74 (kuni arreteerimiseni) töötas mittekoosseisulise tõlgina koondises Bit. 13.12.74 vahistati ja 21.–31.10.75 ENSV Ülemkohtus toimunud Eesti demokraatide kohtuprotsessil, kus ta oli kohtualune koos Kalju Mätiku, Sergei Soldatovi, Mati Kiirendi ja Arvo Varatoga, mõisteti talle nõukogudevastase agitatsiooni ja propaganda süüdistusel (ENSV KK §68) viis aastat range režiimiga poliitlaagrit. Karistust kandis Mordva poliitlaagris BC385/19 ning Permi laagrites BC 389/36 ja 37. Pärast vabanemist (1979) kuni surmani töötas tehnilise informatsiooni vaneminsenerina SKBs Desintegraator. Suri 27.01.82 ajuinsuldi tagajärjel ja maeti 2.02.82 oma 51. sünnipäeval Tallinna Pärnamäe kalmistule.

Artem Juskevits oli autodidakt, kes ennast pidevalt täiendas. Ta omandas kiiresti eesti

keele ning luges vabalt eestikeelset teaduslikku ja ka ilukirjandust. Peale emakeele valdas ta vene, poola, saksa, tšehhi, sloveeni ja mitmeid teisi slaavi keeli, kokku üheksat keelt. Ta tundis muu hulgas Eesti ajalugu enamikust eestlastest paremini, huvitus õigusteadusest, filosoofiast, psühholoogiast ja oli kodus tehnilistel aladel.

Töötades Termofüüsika Instituudis ja Tallinna Ehituskeraamika Tehases, tutvus ta Johannes Hindiga, kellega tal tekkis vastastikku rikastav sõprus. Juskevitsi aktiivsel õhutusel kirjutas J. Hint poliitilise traktaadi "*Mõningate XX sajandi ausate inimeste tragöödia*", mis valmis 1974. aasta lõpul. Mahukas traktaat ilmus EDL häälekandja *Eesti Demokraat* numbrina Aivars Krauklise varjunime all. Nagu enamik EDL materjalidest tõlgiti ka see vene keelde, valmistati tasafilmid ning tehti mikrofilmikoopiad. (70ndate aastate lõpus tõlkis Johannes Hint oma traktaadi saksa keelde, lootes selle Austrias avaldada, kuid enne seda KGB vahistas ta. Desintegraatori vastu alustatud kohtuprotsessi käigus sai traktaadist Hindile poliitilise süüdistuse tõendusmaterjal).

Juskevits käis tuberkuloosihagena korduvalt ravil Krimmis, kus kohtus mitme vene demokraadiga nagu kindral Grigorenkoga, kelle mõju mängis tema maailmavaatelises küpsemises ja edaspidises elus otsustavat rolli.

Koos Narvast pärit Sergei Soldatoviga sai Artem Juskevitsist Nõukogude Liidu Demokraatliku Liikumise looja ning propageerija. 1969. aastal valmistasid nad ette NLDL programmilised seisukohad ning 1970. aastal valmisid neil NLDL Taktikalised Alused.

Eestis koondas ta enda ümber mõned demokraatlikult meelestatud rahvuslased, kellega lõi Eesti Demokraatliku Liikumise.

Artem Juskevits tavatses uhkusega öelda, et tal on kaks kodumaad: Ukraina ja Eesti. Eestit pidas ta Nõukogude impeeriumi lagunemise ja orjastatud rahvaste vabanemise võtmeks. "Kui Eesti näitab teed, järgnevad talle ka kõik teised. Saab vabaks Eesti, saab vabaks ka minu isamaa – Ukraina. Kuid Nõukogude impeeriumi lammutamiseks tuleb teha ponnistusi. Selleks tuleb kõigepealt ennast tõsiselt kätte võtta, siis aga kõikide ikestatud

rahvaste ühisel jõul ja kaasabil asi lõpule viia." *Pan* Artem Juskevitsil (hüüdsime teda omavalitselises läbikäimises *paniks*) oli selge nägemus, kuidas nõukogude režiimi selgroogu murda. Selle võitluse ideoloogia, strateegiline plaan ning taktikalised võtted ongi EDLi programmdokumentide sisuks.

Kõigepealt **Memorandumist ÜRO Peasambleele ja sellele lisatud kaaskirjast Kurt Waldheimile**. Memorandumi tekst on seni olnud kõige kättesaadavam ning tsiteeritum. Sellele lisatud kaaskirjast aga oli hiljuti esmakordselt juttu ERSP 10. aastapäevale pühendatud konverentsil ning nii Memorandum kui ka Kaaskiri on lisadena nimetatud konverentsi materjalide kogumikus "*Vastupanu kommunistlikule režiimile – eeldus vabanemiseks*" (kirjastus OÜ Ortwil, Tallinn 1999). Nimetatud tekste on seal täpsemalt kommenteeritud.

EDLi programmdokumentide seas on Memorandum koos Kaaskirjaga kahes mõttes eriline.

Erandlik seepärast, et see oli suunatud Läände selge sõnumiga: eesti rahvas ei nõustu kunagi oma isamaa koloniaalse staatusega ning ootab ÜROlt abi oma rahvusliku sõltumatuse taastamisel.

Teisalt eriline seepärast, et dokumente EDLi sümboolikaga vormistades mindi 1972. aastal teadlikule riskile muutuda KGB märklauaks veel enne oma põhilise salamissiooni – EDL vastupanuvõitluse juhendprogrammi – valmimist.

Memorandumi mõte oli tekkinud väljaspool EDLi. Otsustati, et selle valmistavad ette põrandaaluse võitlusega mitteseotud eesti haritlased. Ideed arutati pikalt Tunne Kelami tutvusringkonnas nii Tartus kui Tallinnas ning selle valmimisest teadis juba suur hulk inimesi (ja nagu hiljem selgus TRÜ sotsioloogialabori kaudu ka KGB), kuid dokumendi lõplikul vormistamisel ei leidunud haritlaste seas kedagi, kes julgenuks oma nime alla kirjutada. Tekste kooskõlastati Artem Juskevitsi kaudu EDLis ning nende lõplikul vormistamisel oli Tunne Kelami kõrval kaaskirja kaasautoriks Kalju Mätik. Et vältida dokumentide anonüümsust, otsustati varustada need ERRI ja EDLi pitsati-

jäljenditega, mis just selleks puhuks valmis-tati. Otsus võeti vastu Artem Juskevitsi algatusel ning seda vaagiti EDLis tõsiselt ja leiti üksmeelselt, et memorandum väärís ettevõetavat riski.

Eesti Demokraatliku Liikumise Programm oli esimene dokument, mille ilmutamisega 1972. aastal illegaalse ajakirja *Eesti Demokraat* teises numbris kuulutas Eesti Demokraatlik Liikumine end looduks. Kuid kunagi pole EDL registreerinud oma liikmeskonda. Selle perioodi kõige tähtsamaks ülesandeks oli juhendmaterjalide valmistamine. Seda tuli teha salaja ja see nõudis palju jõudu, kuid teadjate ringi ei tahetud liigselt laiendada. Materjale rahva seas ei levitatud. Konspiraatiivsetel kaalutlustel jäeti kõik toimetised esialgu vaid sisemiseks tarbimiseks. Praktika pidi muutuma alles pärast mahuka ja põhjaliku **Eesti Demokraatliku Liikumise Strateegia ja Taktika** väljatöötamist, mida kohe pärast Programmi valmimist ka alustati. Üheskoos pidid mõlemad programmdokumendid moodustama vastupanuvõitleja käsiraamatu, ideoloogilise ja praktilise juhendmaterjali EDLi taktikaliste autonoomsete võitlusgruppide loomiseks ning vastupanuvõitluse koordineerimiseks. See ülesanne ka üldjoontes täideti – 1974. aasta lõpuks oli käsikirjaline materjal koos, kuid lõpliku toimetamise ning vormistamise katkestas tegijate arest sama aasta 13. detsembril.

EDLi programmdokumente võib nende suunitlusest pidada eriliseks kahel põhjusel:

Nad olid suunatud Eestisse. Programmis- desse on kätetud eesti rahva igatsused, temalt röövitud riigi ja vabaduse taastamise ideaal. See ühendas mitmeid rahvuslasi, kes leidsid EDLis osalemisega konkreetse tee oma missiooni täitmiseks.

Nad olid suunatud ka Itta: kõigile vastupanuvõitlejatele Nõukogude Liidus. Programmi- de väljatöötamisega taheti pakkuda eeskuju rahvusliku vastupanuvõitluse juhendmaterja- lidele mistahes ikestatud rahva jaoks Nõuko- gude impeeriumis ning anda tõuge organiseeritud põrandaaluse liikumise tekkeks kõikjal N Liidus, kus selleks olid eeldused.

EESTI DEMOKRAATLIK LIIKUMINE (EDL)

on programmdokumentides määratlenud end sihikindla liikumisena, mille eesmärgiks on iseseisva ja suveräänse Eesti riigi tingimusteta taastamine (PR);

liikumisena, mis on loodud eesti vabade demokraatide poolt Eesti rahvuslikuks vabastamiseks Nõukogude totalitaarsest koloniaalrežiimist, suveräänse Eesti omariikluse taastamiseks, vaba-demokraatliku korraga vabariigi loomiseks ning kaasaaitamiseks kõikide teiste rahvaste vabastamisele totalitarismist ja kolonialismist (S&T);

liikumisena, mille eesmärgiks rahvusvahelises ulatuses oleks aktiivne kaasabi totalitarismi hävitamisele Nõukogude Liidus ja temast sõltuvate maade territooriumidel, liitlassuhted ja vastastikune abi kõigi rahvaste demokraatlikele jõududele (PR);

struktuuriilt föderatiivse liikumisena, mis koosneb põhiliselt autonoomsetest illegaalsestest gruppidest (AI-gruppidest), kes juhinduvad oma võitluses režiimiga EDLi programmdokumentidest (S&T);

liikumisena, mis eelnimetatud eesmärkide saavutamiseks kuulutab ennast täieõiguslikuks liikmeks Nõukogude Liidu Demokraatlikus Liikumises, solidaarseks Armeenia, Leedu, Läti, Ukraina ja Venemaa demokraatlike liikumistega ning kõigi teiste NL rahvaste demokraatlike liikumistega, kui neid tulevikus organiseeritakse (NLDL on loodud NL rahvaste rahvuslike demokraatlike liikumiste liiduna, eesmärgiga totalitaarne riigikord kukutada) ja täidab oma liitlaslikke suhteid ning koordineerib tööd nendega NLDL programmdokumentides väljendatud põhimõtete alusel (NLDL PR 1969, NLDL Taktikalised Alused 1970) (PR);

oma programmdokumentides kuulutab EDL välja kõigi rahvuslike vabastusliikumiste eesmärkide ühtsuse ja loeb tungivalt vajalikuks kõigi sõltuvate rahvaste rahvuslike vabastusliikumiste bloki loomise (PR).

EDL propageerib vabademokraatlikku maailmavaadet (ideoloogiat), mis tugineb loomulikule õigusele, loodusfilosoofiale ning ÜRO Inimõiguste Ülddeklaratsioonile (PR, S&T).

Oma filosoofilis-ideoloogiliste tunnuste järgi oleks vabanenud Eesti ühiskonna poliitilisel areenil võinud EDList välja kujuneda (Saksa omale lähedane) vabademokraatlik partei.

Eesti Demokraatliku Liikumise programmdokumentide publitseerimiseks on koostatud kirjastamisprojekt ning niipea kui leitakse kirjastamiskuludele kate, näevad ilmavalgust kolm põhilist EDLi juhtmaterjali aastatest 1972–74 koos üksikasjalikumate kommentaaridega nende juurde. Nende kolme seas ka see EDL võitlusstrateegiat ja taktikat käsitlev käsiraamat, mida põrandaaluses pruugis hüüti Mustaks Kassiks. Pakume esimeseks maitse saamiseks sellest käsikirjast XI-1 peatüki (punktid 382–451).

Mati Kiirend (1939)

Vabadusvõitleja.
Lõpetas 1964. a TPI.
Osales vastupanuliikumises 1960. aastate lõpust kuni EV taassünnini.
Vangistuses 1974–1979.
EDLi, MRP-AEG ja ERSR asutajaliige.
Praegu OÜ Ortwil reklaamijuht.
Foto KGB toimikust.

XI-1 RAHVAST, INTELLIGENTSIST, KÕLBLUSEST, VÕITLUSEST...

PEATÜKK EESTI DEMOKRAATLIKU LIIKUMISE PROGRAMMDOKUMENDIST "EDL STRATEEGIA JA TAKTIKA" 1974

382. Režiimi opositsioon nii Eestis kui ka kõikjal Nõukogude Liidus hurjutab kõige enam rahvast. Harva jätab mõni režiimivastane kurtmata rahva rikutuse üle. Rahvale heidetakse ette orjameelsust, karjameelsust, sulaslikkust, salakavalust, egoismi, argust ja muid patte. Opositsioonijüngrid leiavad, et režiimi olemasolus on süüdi rahvas oma rikutuse ja loomasarnasusega. Iga liiki moralistid leiavad, et rahval puudub positiivne kõlblus ja et režiim ongi kõlbluse puudumise tulemus. Intelligentid tegelikult vihkab rahvast, nähes selle väiklust, nahahoidjalikkust, ohjeldamatut joomist...

383. Sellised hinnangud rahva kohta on leidnud laia leviku nii kuulujuttudena kui ka omakirjastuses. Intelligentid on selline määrang tuhandete mikrokanalite kaudu imbunud ka rahva enda teadvusse, kes samuti peab enese rikutust kõige häda põhjuseks. Sellised määrangud on kerged, arusaadavad ega nõua erilist ajadetööd. Vähe sellest – kui mitte teadlikult, siis vähemalt alateadlikult on nad isegi meeldivad. Igaüks, kes väidab rahva rikutust, sellega nagu õigustab ennast nii iseene kui ka kuulajate silmis. See aitab taolistel inimestel säilitada hingerahu ja lepitada oma südame tunnetust enese tunnetatud rikutusega, mille väljenduseks on hirm ja võimetus vastu seista režiimivägivallale. Selline inimene rahustab ennast nii: "Ma mõistan kõike suurepäraselt, kuid üldise rikutuse taustal olen ma üksik nagu ümmargune null. Minu väetid jõupingutused oleksid kasutatud ja seega pole ka mõtet üldse ponnistada." Selline lõpptulemus aitab inimesel leida kergema vastupanu teed – elada partei ja valitsuse juhtnööride järgi, mitte vahele sekkuda, mitte mässata, mitte mässumõtteidki heietada ja seda vähem veel režiimi vastu võidelda.

384. Režiimivastaselt meelestatud intelligentsid ja eriti see osa, kes üldiselt siiralt ini-

mestele kaasa tunneb, nimetab rahvast rikutuks vaid seetõttu, et ta ei tunne rahvast, ei tunne üldist ühiskondlikku psühholoogiat ega ka üksikisiku psühholoogiat. Ta on dogmade vangis, autoriteetide hüpnootis all, olgu see siis kristlik dogmaatika või marksistlik või mõni muu. Ta ei oska väljuda minevikus loodud mõtlemise šabloonsusest. Kasvatatud autoriteetide kummardamise vaimus, läbi immutatud marksistlikust maailmavaatest, oskab ta isiksusest ja rahvast mõtiskleda vaid abstraktses kategooriates ning arvab, et vastuseid ühiskondlikele probleemidele võib leida vaid kõrgetes filosoofiates või religioonis. Üldistatud arutlustes aga haihtub inimisiksus, kaob elav rahvas ja jäävad vaid alasti ideed. Alasti ideedega püütakse ka rahvast ümber kasvutada, sealjuures veel selliste ideedega, mis inimisiksusi püüavad rakendada mõne järjekordse utopisti haiglastes ajades loodud utoopiate teenistusse.

385. Sageli meenutavad sedasorti abstraktsioonid inimest, kes oma aiamaa kaevamisel loobub kõige täiuslikumast töövahendist – labidast ning püüab maad kaevata mingi kavalama riistapuuga, näiteks õmblusmasina ja samovari hübriidiga. Ja on loomulik, et selliselt ettevalmistatud mullas muud peale umbru ei tärka.

386. Kuna marksistliku maailmavaate poolt külvatud dogmatism on vaid utoopiline eksiarvamus, siis on ka selge, et tema viljadeks saab olla ainult sügav asjatundmatus ühiskondlikes küsimustes, mis tekib oskamatuses olla realist ning mõelda loogiliselt. Ebaloogilisus süstitakse sisse juba marksismi klassikute töödega, kus miski ots otsaga kokku ei sobi, kus valitseb vaid kirev sofismide ja keeruliste teadusesarnaste arutluste kaos.

387. Rahva kui rikutud olendi määrang on sügavalt ekslik, nagu on ekslik iga määrang, mis pretendeerib kõikehaaravusele. Selle vea üks juurtest on marksistlik käsitus rahvast kui kangelasest, kes teeb ajalugu ja kes on varustatud üldise tahte ja ühtse püüdlemisega. Lisaks sellele toimib ka teine marksistlik müüt ühiskondlike süsteemide ilmtingimatust evolutsioonilisest arengust vähemtäiuslikest formatsioonidest enamtäiuslikemate poole.

Selle järgi vahetub ürgaegne ühiskond kindlasti orjanduslikuga, orjanduslik feodaalsega, feodaalne kapitalistlikuga, see sotsialistlikuga jne. See šabloon on levinud laialt. Kui küsida peaaegu ükskõik millise opositsionääri käest kumb on halvem, kas rooma orjanduslik või nõukogude ühiskond, siis vastatakse alati, et esimene oli halvem. Selle marksistliku vaate tõttu (sealjuures suurem osa režiimivastastest ei loe ennast üldse marksistideks), mille järgi ühiskonnad arenevad üha täiuslikemaks ja mille juures sõltuvad ajaloolised formsioonid tootmisvahendite arengust, suurem osa erinevaid utopiste jäävad tehnilise tsivilisatsiooni hüpnootsi ohvriks. Kas otseselt või kaudselt arvatakse, et tehnika areng ja tehniline tsivilisatsioon arenevad kõrvuti ühiskondlike (sotsiaalsete) suhetega, st mida kõrgem on tehniline tsivilisatsioon, seda täiuslikumad on ka ühiskondlikud suhted. Selline ekslik vaade loob väärtähtsuse enamkultuursetest ja vähemkultuursetest rahvastest. Ning sellest omakorda koorub välja veelgi ohtlikum järeldus – õigus vähemkultuursete rahvaste hõivamisele, õigus igasuguste tsiviliseerimise missioonide läbiviimisele, millest tekivadki kolonialism, rassism ja šovinism. Nagu vastukaaluks sellele tekivad erinevad kategooriad salapärastest jõududest, mis juhivad ühiskonna arengut.

388. Tegelikult ei kujuta ükski rahvas endast ühtset olendit, kes on varustatud ühtse tahtega. Ja süüdistada rahvast rikutuses on sama, kui nimetada kogu metsa tammikuks ainult seepärast, et selles metsas kasvab ka tammi.

389. Rahvas koosneb autonoomsete isiksuste summast, kes on üksteisega sarnased vaid selles mõttes, et nad on elu nimel sunnitud üksteisega läbima. Samal ajal on iga üksik inimene omaette maailm, varustatud isikupäraste omadustega. Isegi kaksikud vennad erinevad teineteisest. Seda vähem on sarnased erinevate perede liikmed, kes pole veresuguluses. Veelgi rohkem erinevad erinevate rahvaste esindajad.

390. Reaalselt näeme me inimest vaid bioloogilise olendina, kes erineb teistest elusolenditest sellega, et tal on võime aktiivselt ja

isegi sihikindlalt muuta oma elukeskkonda. See võime on asetanud inimese teistest elusolenditest ellujäämise mõttes soodsamasse olukorda.

391. Ümbritsevat keskkonda aktiivselt ümber muutes rakendab inimene oma füüsilist jõudu, mida ta erinevate vahendite ja mehhanismidega oskuslikult suurendab. Sealjuures on inimene rikkunud paljusid looduslike reegleid ja seadusi, mis seni on aidanud bioloogilisel liigil elus püsida. Ta on hakanud ka enesesarnaste liigikaaslaste elu ja vabaduse kallale kippuma. Sellisel kallalekippujal tekkis vajadus eneseõigustuse järele. Selleks eneseõigustuseks said erinevad religioonid, filosoofiad ja ideoloogiad.

392. Teatavasti ükski teine bioloogiline liik peale inimese ei kipu oma liigikaaslase elu kallale, kui just see ei toimu tema eluruumi ahendamisel, st kui ei toimu ülerahvastumist.

393. Eranditult igale inimesele, tema rahvuslikule või sotsiaalsele päritolule vaatamata, on omased ühed ja samad inimlikud tunded: näljatunne, külmatunne, soojatunne, mugavusetunne. Olgugi et iga inimene kannab ja säilitab oma erilist individuaalsust, on temasse kui kariolendisse geneetiliselt sisseprogrammeeritud headus, kaastunne nii oma liigikaaslaste kui ka kogu elusmaailma suhtes, armastus oma vanemate vastu, armastus oma laste ja sõprade vastu jne. Pole sünnipäraseid kurjategijaid normaalse psüühikaga inimeste seas, st nende seas, kes pole just psüühiliselt haiged.

394. Igas inimeses on elusäilitamise instinkt, mis toimib mistahes ebasoodsates tingimustes. Eranditult igas inimeses on ka sisseprogrammeeritud vabadusepüüe.

395. Need kaks tõukejõudu on omavahel tihedalt seotud ning määravad inimese käitumise, tema reageeringute vormi ja sisu, millega ta ületab tema vabadust ahendavaid ja tema elu ohustavaid takistusi. Olles mõtleval olend, kes suudab tekkinud olukordi hinnata ja teatud määral isegi tulevikku ette prognoosida, püüab inimene igal juhul käituda võimalikult ratsionaalsemalt, st valida enamratsionaalne käitumisviis.

396. Kuid ratsionaalsema variandi valik sõltub mitmetest tingimustest. Inimene, kes asub tekkinud olukorda hindama, peab teadma ka sellele olukorrale kaasnevaid situatsioone, st tal peab olema täielik ja igakülgne informatsioon. Kui selline informatsioon puudub, siis teeb ta tõenäoliselt alati vigu. Sageli ei osata aga ka täieliku informatsiooni olemasolul selles orienteeruda ning võimalikult ratsionaalset valikut teha. See sõltub inimese mõtlemisvõimest ja olukorra keerulisusest.

397. Kui inimene on tema ees seisva takistuse suuruse hinnanud, siis võrdleb ta seda oma jõu ja isiklike võimetega. Leiab ta selle võrdluse tulemusena, et takistus on ületamatu, siis otsib ta takistusest ümbermineku teid.

398. Seega laiendab inimene nõukogude tingimustes, kui ta püüdleb elusäilitamise ja vabaduse poole, kuid leiab nõukogude võimu olevat ületamatu, oma võimalusi mitmesuguste kõrvalteede leidmise abil: vargus, spekulatsioon, ülemuste äraostmine, orjatööst kõrvallehiilimine, pettus jne. Sealjuures tegelevad sellega samuti need, kes ise on juuksejuurteni punased.

399. Materiaalsete väärtuste kogumise püüe pole muud kui inimese püüe oma vabadusi laiendada. Patoloogiline ahnitseminegi kuulub taoliste nähtuste hulka.

400. Et nõukogude tingimustes puudub küllaldane informatsioon õigeks otsustuseks, siis vahetatakse see välja primitiivse ratsionalismiga. Et kaitsta oma loomulikku õigust elule, hakkab inimene varastama, spekulerima, ligimesele jalga taha panema jne. On loomulik, et ta ei näe, et teine kahejalgne on samasugune inimene kui ta ise. Talle tundub, et kõik need teised kahejalgsed, kuigi temaga sarnased, võimutsevad tema üle ja püüavad teda üha asetada ebainimlikematesse tingimustesse. Teistes inimestes näeb ta vaid oma vaenlasi ning on veendunud, et kõik soovivad talle halba. Ta maksab neile kätte omapoolse halvaga, pisikavalustega ja jala taha panemisega.

401. Inimene pole loomu poolest halb, kuid teatud tingimustes muutub ta halvaks ja kuritegelikuks. Kui ta on ilma jäetud vabadusest ja informatsioonist, et ta ei suudaks endasar-

naste üle õiglaselt otsustada. Kui teda lollitatakse paljude müütidega, ideoloogiatega ja religioonidega, mis lubavad küll talle paradiisi, kuid juhivad ta tegelikult põrgusse. Kuigi ta loomu poolest pooldab headust ja usub head sõna, kuid on sunnitud pidevalt nägema, kuidas neid sõnu kuritarvitatakse ja et neid kannavad tema tõelised vaenlased. Et ta kunagi ei näe neid kõige kõrgemaid vaenlasi ja kurjategijaid, siis suunab ta kogu sapi ja viha nende pihta, keda ta näeb ja kes talle vahetult kannatusi meisterdavad, st kohalike ja kõige madalama astme ülemuste pihta. Nõukogude patrioot võib küll kõigutamatult uskuda kõrgemat võimu ja selle rikkumatust, kuid tavaliselt vihkab ta selle võimu alamaid lülisid, selle konkreetseid kohalikke esindajaid – meistreid, tsehhiülemaid, majavalitsejaid, miilitsamehi, partorge, rajoonikomitee sekretäre jt.

402. Inimest on raske ja isegi võimatu sundida tegema seda, mida ta peab ebamoraalseks. Mistahes surmaahtardusel ei saa sundida näiteks ema või isa oma last tapma või poega oma isa-ema tapma. Mõeldamatu, et sõber reedaks oma tõelise südamesõbra. Inimene ei tee kunagi kurja sellele, kellega ta ennast samastab, kelle arvamust kalliks peab.

403. Asi on selles, et isegi kõige üllamates pürgimustes jälgendab inimene kedagi, kes talle imponeerib ja kelles talle meeldib näha iseennast. Igal inimesel on selline kangelane, kelle sarnaseks ta tahaks saada. See võib olla isa, vanem vend, sõber, mõni raamatukangelane. Inimene samastab enda sellise kangelasega. Kui kangelane aga suhtub inimestesse halvasti, siis teeb sedasama ka jälgendaja. Režiim mõistab seda mehhanismi ja kasutab suure eduga enda huvides, luues kunstlikult sobivaid kirjanduslikke kangelasi.

404. Režiim on inimesed asetanud lõhes-
tatud olukorda, sundides neid tegema igasuguseid alatusi ning igati takistades inimeste lähenemist. Selle tulemusena näevad inimesed üksteises vaenlasi. Inimene on meelestatud nii, et leiab, et miks just tema peaks teisele head tegema, kui too talle sedasama ei tee ja on pigem valmis vajaduse korral teda maha tallama.

405. Oma kasvatussüsteemiga, kus valitsevad pealekaebamine, äraostmine ja vägivald, on režiim inimestesse sisendanud usaldamatuse üksteise suhtes, kahtlustamise, vaenulikkuse. Ja selliste mõõdupuudega lähenevadki inimesed üksteisele – juba eelnevalt teises inimeses vaenlast nähes. Loomulikult tajub toogi seda õhkuvat vaenulikkust ja reageerib vastavalt. Tuleb nii välja, et kaks normaalset inimest on valmis teineteist nahka pistma ainuüksi seepärast, et ei näe ega oska näha teises iseennast.

406. Sellise olukorra tekkimisele aitab kaasa režiimi sihikindel töö perekonna lagundamisel. Majanduslike ja administratiivsete meetmete abil sunnitakse emasid töötama tootmises, lapsi aga jätma tänava ja riigi kasvatada. Perekondlikke sidemeid püütakse lõhkuda kõigest väest. Lapsed näevad vähe oma vanemaid, sageli vaid õõbitakse koos. Perekonnasidemete lõdvenemine on aga soodne pinnas vaenu ja viha vohamisele.

407. Juhul kui inimene samastab end teise inimesega, kui ta teises näeb enesesarnast, siis viha kaob. Näiteks vihkasid venelased sõja ajal sakslasi lausa elajaliku vihaga, pidades neid põrgu sigitisteks, s.t. ei näinud neis inimesi. Paljud sakslased, kes end venelastele vangi andsid, löödi raevukate vastaste poolt maha juba vangipõlve esimestel minutitel. Pärast seda, kui needsamad tapjad sakslastega otsesesse kontakti astusid vangivalvuritega, hakkasid nad pikapeale ka sakslastes nägema samasuguseid sõdureid, nagu nad isegi olid. Siis juhtus, et pakuti vangidele isegi suitsu ja süüa. Eneseõigustuseks aga rääkisid: "Kui ta juba ellu jäi, siis tahab temagi suitsu teha ja süüa, temagi on ju inimene ning küllap tedaagi, fritsu, ootavad kodus väikesed fritsukesed!" Selliselt toimuski personifikatsioon – teise samastamine iseendaga.

408. Taoline on ka vene-probleem Eestis. Eestlased näevad venelases oma põlist ja hirmutat vaenlast. Venelased omakorda näevad eestlases reeturit ja fašisti. Vastastikuse viha tulemusena säilib pidev pinge ja toimuvad pidevad kokkupõrked eestlaste ja venelaste vahel. Kuid tarvitseb vaid eestlasel ja venelasel üksteisega lähemalt tutvuda, teineteist kas või

tühjas-tähjas abistada ja juba toimubki üksteise "inimestamise" akt. Ja see eestlane seda venelast enam oma isiklikuks ja rahvusvaenlaseks ei loe, öeldes, et ka venelaste seas on häid inimesi. Ja venelased omakorda leiavad, et nende fašistide hulgaski on täiesti mõistlikke inimesi.

409. Samas tähenduses tuleks vaadelda ka rahvuskultuuriga kelkimist. Palju halba toob see rahvustevahelistesse suhetesse. Teatav osa rahvuslikust haritlaskonnast, kes kultuuriga tegeleb, propageerib ja sisendab mõtet, et tema rahva kultuur on kõige kõrgem, kõige erakordsem ja et teiste rahvaste kultuurid on kas või vähesel määral, aga madalamal tasemel. Leitakse, et naabritel on harjumused ja traditsioonid metsikud. Näiteks kostub tihti, et kasahhid on metslased, kuna söövad kätega, et venelased on kultuuritud, kuna ei oska kasutada nuga ja kahvli. Venelased arvavad, et eestlased on ebasõbralikud, kinnised ja vaid jäljendavad teisi, ise oma kultuuri omamata. Eestlased ärplevad, et nende keel on kauneim ja kõla ilu poolest teisel kohal pärast itaalia keelt, vene keel aga jäme. Venelased peavad eesti keelt siutsuvaks ja turueidelikuks... Kõik see on tingitud nii eesti kui ka vene "kultuurikandjate" nõmedusest.

410. Oma rahva kultuuri hinnatakse tavaliselt üle ja kiputakse selles nägema midagi erilist, mis nagu iseloomustaks ka rahvusliku erilisust ning seega ka teatavat üleolekut teistest rahvustest.

411. Üldiselt ei peaks kultuuri üle targutama. Kultuuri pole midagi muud kui rahva, ühiskondliku kihi omavahelise suhtlemise keel. Need on suhtlemisreeglid, mis meenutavad tänavaliikluse eeskirju. Üksteisega erinevatel ajenditel suhtlevad inimesed peavad neid reegleid austama. Vastasel juhul tekivad lõputud arusaamatused, mis nagu tänavaliiklusreeglite rikkumisega puhul võivad lõppeda avariidega ja inimohvritega.

412. Iga rahvas on oma käitumise ja suhtlemise reeglid hoolikalt välja töötanud ja lihvunud. Seda on tehtud kohalikest – nii looduslikest kui ka sotsiaalsetest – tingimustest lähtudes. Tingimuste muutudes muutuvad ka need suhtlemisreeglid, st kultuur. Näiteks

külatänaval inimesed tavaliselt teretavad üksteist, sealjuures isegi võõrad. Linna-tingimustes on see praktiliselt võimatu. Linnas mitte-teretamist ebakultuurseks ei loeta, seevastu maal oleks see mühaklikkuse tunnus. Või teine näide: linnapeldiku kasutamine on linnakodaniku jaoks tavaline asi, eskimole näib see aga lihtsalt metsik, kui mõni linnaelanik tema maja ümber klosetti otsib.

413. Suhtlemisreeglid väljenduvad nii näitlikes keelusiltides (nagu: Sülitamine keelatud!) kui ka raamatutes, teatrietendustes, filmides, muusikateostes, mängudes ja traditsioonides.

414. Kultuuri mõiste on seega üsna suhteline. Näiteks inimžestid ja miimika, mis on ühes kohas kõigile mõistetavad, võivad teisel esile kutsuda hoopis vastupidise reaktsiooni. Näiteks päraniaetud silmad tähendavad hiinlastele raevu. Seepärast peavadki hiinlased eurooplasi nende suurte silmade pärast tige-daks. Või nagu ühes indiaanlaste suguharus peetakse inimese peale sülitamist suurimaks lugupidamise väljenduseks. Katsuge aga sülitada eurooplasele või hiinlasele näkku...

415. Samasugune lugu on ka keelega. Eskimo keel sisaldab sadu nimetusi lume ja jää erinevate seisundite kohta, mis aga puuduvad teistes nn. kultuurkeeletes. Keel on ümbritseva kajastus ning informatsiooni edasiandmise vahend. Ja ta on täiuslik ka kõige "metsikuma" rahva juures. Seepärast pole põhjust oma rahvuskeele ja kultuuriga teiste ees eputada.

416. Ja pole tõepoolest tähtis, kuidas keegi sööb: kas kätega, kahvliga, lusikaga või pulgakestega, pole tõesti tähtis, kuidas keegi joob: kas pitsist või teeklaasist, kas ühe sõõmuga või väikeste lonksudega. Tähtis on, et inimene saaks söönuks, joonuks ning oleks rahul.

417. Kultuuris tuleks rangelt jälgida vaid ühte põhimõtet: kas mingi norm, reegel, harjumus või traditsioon on suunatud inimese, tema vabaduse ja elu vastu või mitte. Meie loeme nõukogude esimese mai rongkäiku, parteikoosolekut, kohtuistungit jms ebakultuuri väljenduseks, kuna selline suhtlemisvorm alandab inimest ja on suunatud inimese vastu.

418. Solženitsõni vene keelt loeme me üheks kultuursemaks keeleks, sest ta räägib

tõde ja kaitseb inimisiksust, tema vabadust ja elu. Samal ajal tundub sama keel Ljonka suust vastikuna, kuna see on okupandi ja vägivalatseja keel. Samal põhjusel põlgame eesti keelt end okupandile müünud eestlase suust, sest see on orja ning tallalakkuja keel, vahend, mille abil hoitakse meie rahvast orjuses.

419. On vaid üks tõde – inimlikkus igäühe suhtes, kes ei tungi kallale kellegi teise vabadusele ega elule. Ja kui kuidagi ei raatsita loobuda mõne lemmiksõnast KULTUUR, siis lugegem kultuurseks ainult seda, kes pole ori ja võitleb orjuse vastu, kes ei taha ka ise olla orjapidaja ega järelevaataja...

420. Nagu eeltoodud arutlustest nähtub, on kõik rahvuskultuurid, nende eriilmelisusele vaatamata oma põhiolemuselt üheväärsed, sest nad kõik täidavad oma rahvaste eksistent-si põhitingimust.

421. Rahvustevahelised erinevused on praktiliselt vaid välised ja formaalsed. Mistahes rassist või rahvusest inimesed on üldiselt võttes ühtemoodi inimlapsed ja vaid lühinägelike rahvuslike kultuurireeglite mõju all olles kannavad endis müüte rahvuste väärtuselisest erinevusest. See kultuurireeglite lühinägelikkus toob inimestele vaid häda ja kannatusi.

422. Võib tekkida täiesti loomulik küsimus: Kui kõik inimesed on ühesugused, kas tasub siis üldse oma rahvust säilitada? Vastus saab siin olla ainult üks – rahvuse ja iga rahva säilitamine on hädavajalik, nagu on hädavajalik iga üksiku perekonna säilitamine. Põhjuseid on siin mitu.

423. Esimeseks on tõsiasi, et inimesi on maakeral palju. Nad ei erine üksteisest mitte ainult füüsiliste (rassiliste) tunnuste järgi, vaid ka keeleliste, kultuslike tunnuste ja traditsioonide poolest, mis on välja kujunenud tuhandete aastate jooksul. Neist loobuda ei suudaks inimesed kas või samadel põhjustel, nagu oleks ebareaalne kogu maakera elanikkonda sundida rääkima mingis ühes keeles ning elama mingisuguse ühise standardi järgi.

424. Iga inimene püüab säilitada oma väljakujunenud isiksust. Ja igaüks läheneb eelkõige sellele, kes on talle lähedasem. Üht rahvuskeelt rääkivad inimesed näevad tahes-tahtmata alati oma kaasmaalastes lähemaid

inimesi kui teiste rahvaste esindajais. Teisest rahvusest isikuis nähakse eelkõige võõraid, paremal juhul nende suhtes lojaalseid isikuid. Ja samal moel nagu ühe perekonna liikmed annavad abi ja tunnevad kaasa eelkõige oma lähedastele, nii teevad ka ühe ja sama rahvuse esindajad oma hõimukaaslaste suhtes.

425. Assimileerumine osutub võimalikuks ainult sel juhul, kui rahvas on sunnitud elama mingi muurahvusliku riigi koosseisus ja selle teise riigi esindajaid on küllalt palju. Assimileerimise protsessiga kaasneb paratamatult konfliktisituatsioonide isiksuste tasandil. Kuna oma riigi poolt igasugust toetust leidv võõras, assimileeriv rahvas hakkab majanduslike ja poliitiliste vahenditega avaldama survet, siis leiab aset vägivaldse assimileerimise protsess, mille käigus haarab võõras oma kätte kõik võtmepositsioonid antud riigis.

426. Igale kuitahes rahumeelsele vägivaldale osutatakse vastupanu. Keegi ei soovi vabatahtlikult omast loobuda. Väliselt rahulik koosseksisteerimine kujutab sellistes tingimustes endast pingerikast psühholoogilist sõda, mis hõivab kogu riigi elanikkonna. Võib-olla pole selles sõjas tapetuid füüsilises mõttes, kuid kes suudaks kokku lugeda psühholoogiliselt tapetud ohvrite hulka. Nii assimileeriv rahvas kui ka assimileeritavad moodustavad asjaolude sunnil suurearvulisi rahvuslikke klikke, kes kasutavad kõiki võimalusi, et teise rahvuse esindajaid alla suruda. Näiteks võiks tuua ettevõtted, kus ühtedes põhiline kontingent on venelased, teistes eestlased. Neis sõltub töölevõetavate inimeste rahvusliku kuuluvuse järgi tehtav valik põhiliselt ettevõtte juhtkonna rahvskuuluvusest. Sellise võitluse tulemuseks on kohutavalt suur hulk isiklikke tragöödiad.

427. Assimileerimisprotsess võib venida sajanditepikkuseks. See aga tähendab pidevat pingulolekut, pidevaid tragöödiad ning teatud tingimustes võib puhkeda ka halastamatu tapatalgu, kus saavad hukka nii süüdlased kui ka süütud. Assimilatsiooni pingelistes tingimustes mingid arukad arutlused ei aita – mõistuslikkus on asendatud siin emotsioonidega.

428. Seepärast tuleb rahvale väljapääsuteede pakkumisel lähtuda reaalsest inimesest ja

reaalsest hädast ning mitte suruda teda eba-loomulikesse raamidesse, motiveerides tema vaba valiku kitsendamist tulevaste põlvkondade võimaliku heaolu meloodiatega.

429. Igale rahval on looduse ja saatuse poolt ettemääratud missioon. Selleks on iga rahvas varustatud oma keele ja oma kultuuriga. Ja kellelgi pole õigust seda olukorda lõhkuda.

430. Kõige arukam rahva säilitamise tingimus on suveräänses rahvusriigis elamine. Rahvusriikide hävitamine on sama lubamatu kui perekonnagi hävitamine.

431. Kõige reaalsem vahend vägivalga ja kurjuse hävitamiseks maailmas on sellise õiguse tunnistamine, mille järgi kõik rahvad saavad elada oma suveräänses rahvusriigis, ilma püüeteta oma naabreid hõivata.

432. Rahvas pole arg. Õigemini ei saa arguse ja rikutuse mõisteid rahva juures kasutada, kuna rahvas pole üksikolend, vaid indiviidide summa, kus igati tuleb vaadelda eraldi. Nagu juba mainitud, on igas inimeses geneetiliselt sissekodeeritud instinktid ja püüdlused nagu enesesäilitamisinstinkt, püüdlus vabaduse poole, püüdlus takistuste ületamisele, heaolule, halastamatus vägivalga suhtes jne.

433. Inimesed realiseerivad neid instinkte igati eraldi, kuid hädavajalikel juhtumel ka enesesarnastega koopereerudes. Nõukogude inimene on riigi poolt asetatud väljakannatamatutesse tingimustesse, kus koopereerumise võimalused on viidud miinimumini. Kui ta püüab elada nende talle ettekirjutatud kaanonite järgi, siis on tema elu üks pidev füüsiliste kannatuste ahel, mille põhjustavad külm, nälga ja vägivald. Otse režiimile vastu hakata ta aga ei söanda – riigimehhanism hõõruks ta momentaanselt pulbriks. Kuna inimene on ilma jäetud tõepärasest informatsioonist, siis ei oska ta ka olukordi õigesti hinnata.

434. Nendes tingimustes jääb nõukogude inimesele vaid üks väljapääs – rabeleda oma füüsilise olemasolu eest ning kindlustada end füsioloogiliste vajaduste miinimumiga: toiduga, peavarjuga, perekonnaga. Ja sellesse võitlusse lülitub ta otsekohe pärast oma vanemate hooletusest väljumist. Ja selleks kulub tema kogu vahvus, leidlikkus ja tarkus.

435. Nõukogude inimese nutikust selle kavala võitluse pidamisel võib kadestada iga jesuiiti. Ta on pehme, kui on vaja pehmust, julm, kui on vaja julmust, lihtne, kui on vaja lihtsust, diplomaat seal, kus läheb vaja diplomaatiat, demagoog seal, kus on vaja demagoogiat. Ebasoosivatest tingimustest hoolimata oskab ta koguda endale mingi varanduse, leiab võimaluse varustada end igasuguste asjadega, et mitte alasti olla, hangib toiduaineid, et mitte nälga surra, petab ülemusi, veab võime nipipidi, varastab kõike, mida varastada annab, spekulereb ja saavutab nii nõukogude mõistes rikkuse.

436. Miljonid inimesed lähevad riski peale välja, kuigi teavad, et riiki varastades ootavad vahelejäärmisel tohutud kannatused, tihti isegi surm. Drakoonilistele seadustele vaatamata riskeeritakse ometi kõiges – varguses, omataoliste kallale tungides, enesekaitsel. Kuritegevuse maht ja mastaabid kasvavad aastast aastasse. Kuid inimene on realist. Varastades ja riskeerides ta teab, et on võimalus ka kuivalt veest väljuda ja saaki kasutada, et kuidagiviisi oma nõudmistele rahuldust leida.

437. Kui sellisele nõukogude inimesele teeb mõni opositsionäär ettepaneku lülituda režiimivastasesse võitlusesse, siis ta keeldub tavaliselt ainuüksi seepärast, et ei näe, kuidas seda võitlust realiseerida. Ta ei keeldu argusest, vaid hinnanud pakutavat, leiab, et võitlusesse lülitumine näiteks mingi surnud abstraktsiooni nimel oleks lollus, sest teab, et see võib maksta ta pea. Õige tihti ei tõuka inimest võitlusest eemale mitte hädadoht, vaid ettepaneku ebareaalsus. Seda enam, et talle pakutakse konkreetse tegevuse asemel mingit abstraktset võitlust nagu moraalset täiustumist, filosoofilist targutamist või režiimi kriitikat. Kriitika kriitikaks, kuid ta soovib näha konkreetseid teid. Neid talle aga ei näidata, sest ettepaneku tegijad ise ka neid ei tea ega oska võitlust pidada. Opositsionäärid hõljuvad tihti abstraktsioonipilvedel ja reeglina viivad võitlemise asemel aega ägeda polemiseerimisega, kus asjalikud argumendid on asendatud emotsioonidega.

438. Rahvale on vaja konkreetseid tegevusplaane. Ja rahvas peab juba teatud tegusid nä-

gema, neid tunnetama. Alles siis sekkub ta võitlusesse. Kõrged abstraktsed asjad talle ei sobi. Talle on vaja tegu ja eeskuju. Ja nimelt tarka, võitlevat, tabavat eeskuju, mitte aga jõuetut meeletuid, mis paiskab kangelas režiimi täkkide otsa. Mitte kuitahes mehiste kannatamise eeskuju pole talle vaja, vaid eelkõige näidet, kuidas tekitada režiimile märgatavat kahju.

439. Nõukogude inimene sarnaneb eelajaloolise metslasega. Nõukogude võim on talle ületamatu ja saladuslik painaja, millele ta on sunnitud alluma, nagu tema metslasest eellane kummardas oma puuslikku. Kummardas, kui möllasid loodusjõud, kuid nüpeldas ja maksis talle kätte oma ebaõnnestumiste eest muul ajal.

440. Tänu propagandale ja muu informatsiooni puudumisele on võim kasvanud ületamatuks kaljuks. Piisab aga sellest, kui võimul paljastuvad mõned ebaõnne või nõrkuse hetked, kui nõukogude inimene juba plaksutab rõõmsalt käsi või hakkab tema peale isegi urisema, hoolimata oma usust võimu kõikvõimsusse. Midagi taolist võis tähele panna näiteks Sahharovi ja Solženitsõni vastaste kampaania ajal.

441. Tegelikult võib-olla kümned miljonid ainult ootavad, millal neid Kremli kantsi peale tormijooksule viidaks. Ja vaid režiimivastaste lühinägelikkus, nende politiseerimine konkreetse tegevuse asemel, asjaarmastajalik võitlustase tõukab neid rahvast eemale. Kui isegi haritud ja õpetatud haritlased, kellesse üldiselt suhtutakse lugupidavalt, ei suuda end rohkemas ilmutada kui hambutus režiimi poole urisemises, mida siis veel nõuda rahvalt? Rahvas on aga juba praegu valmis plahvata. Ja oleks häda, kui ta plahvataks, meie intelligendid aga osutuksid jännipunnideks ega asuks teda juhtima. Lõpptulemusena voolaks terve meri verd ja notitaks maha nii süüdlased kui ka süütud.

442. Mitte rahvalt pole vaja oodata ja nõuda võitlust, vaid esmajärjekorras neilt, kes kutsuvad teisi üles võitlusele. Neilt tuleb nõuda võitlusviiside tundmist, illegaalsete võitlusstruktuuride loomist, võitlusolukorra tekitamist. Küll rahvas kaasa tuleb, kui juba tegu näeb.

443. Me peame rahvast õppima nägema sellisena, nagu ta on. Kuritegelik on teda nii idealiseerida kui ka näha temas vaid pahelisust.

444. Iga režiimivastane vaadaku ennast erapooletult ja otsustagu, kas mitte tema ise pole paheline, kas ta ise elab nende väljakuulutatud reeglite järgi, näeb ta ise neid vabane-mise teid, millele ta rahvast kutsub, on ta ise õppinud tundma ühiskondlikke nähtusi ja teeb ta üldse midagi konkreetset peale rahva siunamise? On häbiväärne tõdeda, et see režiimivastaste armee, kümned tuhanded opositsionäärid, sealjuures veel põhiliselt tehnilise intelligentsi hulgast, kes pusivad omakir-jastuse väljaandmisega, pole suutnud siiani luua oma trükikodasid ja oma väljaandeid paljundada massilistes tiraažides. Selle asemel tikitakse ikka vaid kirjutusmasinal ja fotokoo-piate tegemine on jäänud pea ainsaks meeto-diks. Samal ajal pole tüpograafilised võimalu-sed hoopiski nii keerulised ja on täiesti reali-seeritavad. Selleks on vaja paari inimest, kes oma jõududega võiksid leida sobivad menet-lused ning luua trükikoja materiaalse baasi. Häbiks on see asjaolu kas või juba sellepärast, et isegi Ivan Groznõi aegsete tehniliste vahen-ditega trükiti raamatuid, meie ajal aga ei suu-deta trükikoda luua. Tuhandetes eksemplari-des paljundatud trükitoodangu efekt on sada tuhat korda suurem kui praegusel omakirjas-tusel. Huvitav, kas on keegi üldse proovinud graveerimise kunsti, et valmistada laokirja tähti, või proovinud luua ERA-talist elektrofoto-graafia põhimõttel töötavat aparaati, või proo-vinud lametrükki, või kas või klaasitrükki, või kasutanud kirjutusmasina kõrval hektograafi.

445. Vähem tuleb rahva üle kurta ja roh-kem iseennast puhastada rikutusest, lodevu-sest, laiskusest, piiratusest. Iseendil tuleb va-baneda "võimatuse" psühholoogilisest barjää-rist, mida režiim meie ajudesse on siirdanud. See on põhiline ja esmatähtsusega võitlusüles-anne kõigile režiimivastastele. Pärast hinge-list ja psühholoogilist enesepuhastust läheb vaja igapäevast sihiteadlikku "musta" tööd: illegaalsete võitlusgruppide loomisel, kes olek-sid võimelised täitma mistahes eesseisvat ülesannet.

446. Ei ole režiim kõikvõimas ega ole rah-vas üdini rikutud. On vaja kõigil mehistuda ja meie vastane – režiim – muutub kääbuseks.

447. Võidelda ja võita saavad vaid need, kes seda teha oskavad. Selleks, et osata, on vaja pingsalt õppida ning teadmisi koguda. Ilma teadmiste ja oskusteta ei suuda me vaenlast võita. Meie ise aga kannatame tihti isikliku alaväärsuskompleksi all ega tee isegi katset väljuda režiimi poolt sisendatud raamidest.

448. Oleme intelligendid, lahendame pead pööritava panevaid tehnilisi probleeme, kü-lastame kosmost, käime ookeanide põhjas, siirdame inimsüdameid, loome täiuslikke elektronarvuteid, sukeldumeaju saladustes-se ja uurime pärilikkust – kuid ühiskondlikes küsimustes käitume kui metslased. Režiimi-vastasele võitluselegi vaatame, nagu lasteaia kasvandikud vaatavad auruvedurit – suure hirmu ja imestusega: oi, mis ime see on!

449. Olles piiratud režiimi mitmesugustest tabudest, ei suuda me neid endis kuidagi üle-tada. Milleks on siis meile looduse poolt an-tud ajud, intellekt, jõud, tahe?

450. Kellelgi, kes oma vabaduse eest võit-lusse ei astu, ei ole ka õigust lugeda ennast täisvereliseks inimeseks. Ta on vaid ori, reži-i-mi rääkiv inventar. Ja ta on seda hoolimata mistahes õigustusest, sellest, kuidas ta ka en-nast ei ülistaks, milliseid leiutisi ka ei looks, milliseid teaduse kõrgusi ka ei vallutaks, mil-liseid keni abstraktsioone ja utoopiaid ka ei ehitaks...

451. Rahvas tuleb meiega, kui näeb meie jõudu ja otsustavust. Jõudu on meil küllaga. Seda tuleb vaid ilmutada ning suunata vajali-kus suunas, et neetud režiim kukuks!